

De lakei van het kapitaal?

Toen Karl Marx en Friedrich Engels de proletariërs aller landen opriepen zich te verenigen omdat zij niets te verliezen hadden dan hun ketenen en een wereld te winnen, stond hen een revolutionaire arbeidersbeweging voor ogen die de kapitalistische orde omver zou werpen. Overeenkomstig hun oproep heeft de arbeidende klasse zich verenigd in vakverenigingen en bonden, maar die hebben de revolutionaire idealen afgelegd. In plaats van de kapitalistische orde omver te werpen is de reguliere vakbeweging tot steunpilaar van die orde geworden; zozeer dat haar is verwezen de lakei van het kapitaal te zijn.

In een onlangs verschenen proefschrift beschrijft Th. A. J. M. Jonkergouw deze „ingroei” van de vakbeweging in de economische orde in Nederland 1). Begonnen als een „rebellie tegen de bestaande maatschappelijke orde”, als een reactie op de uitwassen van het stelsel van de ondernemingswijze produktie, kreeg de vakbeweging van lieverlee erkenning als „waardevol bestanddeel van de natie” en raakte zij als overleg- en onderhandelingspartner steeds meer betrokken bij die orde. De klassestrijd werd afgezworen en het bestaande maatschappelijke stelsel werd aanvaard als uitgangspunt voor vakbondshandelen. Vooral vlak na de eerste wereldoorlog, in de jaren dertig en opnieuw na de tweede wereldoorlog werd de vakbeweging in toenemende mate ingeschakeld in het sociaal-economische besluitvormingsproces en aanvaardde zij daarvoor medeverantwoordelijkheid. Van vijand en indringer was zij bondgenoot en steunpilaar geworden.

De ingroei van de vakbeweging in het maatschappelijke bestel bleef niet zonder gevolgen voor haar functioneren als organisatie. Jonkergouw beschrijft hoe de overgang van strijdorgaan naar overlegorgaan en onderhandelingspartner met medebeslissingsbevoegdheid op diverse niveaus van besluitvorming, tot institutionalisering en bureaucratisering leidde. Hij licht dat toe aan de hand van de veranderende positie van de vakbondsleiders. Niet anders dan andere democratische bewegingen ontkomt ook de vakbeweging niet aan de „ijzeren wet der oligarchie” van Michels. Het leiderschap van de vakbeweging wordt van een mandaat een functie, daarna een vaste betrekking, hiërarchisering doet haar intrede, de kloof tussen leiding en leden wordt breder en het bestuurlijk apparaat dikt uit. „Het begrip voor de eisen van het dagelijks leven van de organisatie krijgt de overhand boven de onsterfelijke principes van het socialisme”.

Tegen die achtergrond stelt Jonkergouw zich de vraag of de huidige vakbeweging dan nog wel in staat is haar werkelijke doelen te realiseren: enerzijds de materiële belangenbehartiging van haar leden, anderzijds de emancipatie van de arbeidende klasse door middel van wijziging van de machtsverhoudingen in het bedrijfsleven. Zijn conclusie is negatief. Tegenover de grote successen die in het vlak van de materiële verbetering van de levensomstandigheden van de werkende klasse zijn behaald, staat dat de vakbeweging is ingekapseld en onderdeel van de sociaal-economische orde is geworden zonder dat zij greep heeft gekregen op de kern van het economische proces: de investeringsbeslissing. Daar ligt de hefboom van een duurzame belangenbe-

hartiging, maar bij die beslissing heeft de vakbeweging nog steeds het nakijken, aldus Jonkergouw. De vakbeweging heeft weliswaar aan institutioneel belang gewonnen, maar dat heeft haar haar handelingsvrijheid en politiek-ideologische inspiratie gekost; zij is een soort „sociale ANWB” geworden. Als vernieuwingsbeweging is de vakbeweging een „gepasseerd station”: „Wie de huidige economische orde wil vervangen door een socialistische zal tegen de erkende vakbeweging ten strijde moeten trekken”, aldus Jonkergouw. En zijn conclusie is: „dat de vakbeweging in haar ruilproces met de economische orde de verliezende partij is geweest en nog is. Eenmaal deel uitmakend van deze maatschappelijke orde kan haar nog slechts één taak resten: groter worden”.

Jonkergouw ziet in beginsel twee mogelijkheden om deze doodlopende weg te verlaten. Ten eerste zou de vakbeweging zich, nu materiële onafhankelijkheid is bereikt, kunnen richten op de tweede emancipatie van de werknemers, die gelegen is in een hervorming van het wezen van de economische orde. Een tweede weg is beperking van de doelstellingen tot een strikte, overwegend materiële, belangenbehartiging voor de eigen leden zonder maatschappelijke pretenties, in plaats van — zoals nu — een soort Maatschappij tot Nut van 't Algemeen te zijn die zich met duizend en één zaken bezighoudt. Erg waarschijnlijk zijn die keuzen echter niet: vakbeweging en werkgevers hebben een te groot belang bij het in stand houden van de ontstane situatie en de vakbondsleiding zal wel uitkijken de poten onder haar eigen stoel weg te zagen.

Bevindt de vakbeweging zich dan toch op doodlopend spoor? Het is mogelijk, maar juist de uitwegen die Jonkergouw aangeeft betekenen een terugkeer naar het gepasseerde station. Emancipatiebewegingen die op dit moment in de samenleving actief zijn vinden hun aangrijpingspunt op heel andere terreinen dan in het wijzigen van de produktieverhoudingen 2). Het is een anachronisme om de werknemers op dit moment nog als onderliggende klasse te beschouwen. Ook het terugrijpen op uitsluitend de materiële belangenbehartiging is een stap terug in de tijd: de strijd om de categoriale inkomensverdeling is immers reeds gestreden, het winstinkomen is vrijwel nihil. Materiële welvaart en zekerheid zijn verworven.

Er is voor de vakbeweging geen werkelijk alternatief voor doorgaan op de ingeslagen weg, hoezeer het dualisme van verandering versus participatie en van materiële versus immateriële belangenbehartiging haar ook voor moeilijke dilemma's zal blijven plaatsen. Allicht zal dat vaak tot een defensieve, misschien zelfs reactionaire opstelling leiden, want de werknemers van vandaag hebben meer te verliezen dan hun ketenen.

L. van der Geest

1) Th. A. J. M. Jonkergouw, *Vakbondsleiders in Nederland van vijand en indringer tot bondgenoot en steunpilaar*, 1982, in beperkte oplage verkrijgbaar in enkele gespecialiseerde boekhandels.

2) Zie hierover b.v. W. Albeda, *Oude en nieuwe politiek*, *ESB*, 12 mei 1982.